

Entrevista a Jean-Claude Corbeil

La II Trobada de Serveis Lingüístics va tenir un convidat excepcional: Jean-Claude Corbeil. Vinculat molt estretament al procés de normalització lingüística del francès al Quebec, ha estat director de l'Oficina de la llengua francesa, secretari general del Consell internacional de recerca i d'estudi en lingüística fonamental i aplicada i conseller assessor del president del Consell de la llengua francesa.

Sabent que el Quebec és un referent vàlid per a Catalunya, LLENGUA I ÚS no va voler perdre l'ocasió d'entrevistar-lo. A les pàgines següents trobareu la conversa que Isidor Marí va mantenir-hi. Des del perfil professional dels tècnics dels serveis lingüístics, fins al paper de la societat civil en un procés de normalització lingüística, fem un repàs de les qüestions que més creiem que poden interessar els lectors de LLENGUA I ÚS.

J.-C. Corbeil: De fet, la paraula bilingüisme és una de les més complexes. I és una paraula que al llarg dels anys he après a odiar completament. Intento no fer-la servir mai perquè és una paraula que, utilitzada sense cap mena de matís, pot significar tot i res a la vegada. Així, quan es diu que és bo per a un país ser bilingüe o que és dolent, al meu entendre cap de les dues frases no vol dir res, ja que és molt possible que en cadascuna d'aquestes dues frases la paraula bilingüisme no tingui el mateix sentit. És així com al Quebec vam començar a reflexionar a partir dels anys seixanta sobre els diferents tipus de bilingüisme i sobre les conseqüències d'aquests diferents tipus de bilingüisme. Aquest va ser l'origen, per exemple, del Centre international de recherche sur le bilingüisme¹ de la Université Laval. I no és pas per atzar que aquest centre nasqués, precisament, al Quebec. William Mackey ha dedicat la seva vida a l'estudi de la noció de bilingüisme, i possiblement sigui ell qui n'ha fet les classificacions més precises. Ha establert 22 o 23 sentits diferents per a la paraula bilingüisme, des de la situació més desesperada fins a la més meravellosa del món. Per mi, doncs, la paraula bilingüisme sempre s'hauria d'utilitzar amb un adjectiu al darrere.

Així les coses, quan vam començar a concebre una llei que tingués com a finalitat la regulació de la relació entre el francès i l'anglès al Quebec, ens vam veure obligats a definir el que enteníem per bilingüisme i a optar per una estratègia de bilingüisme que pogués variar segons les diferents situacions, organitzacions, indústries, etc. Per tant, només vam conservar tres conceptes de bilingüisme: *bilingüisme individual*, *bilingüisme institucional* i *bilingüisme funcional*. Tot i així, el nom no fa la cosa. Amb això vull dir que són rètols que funcionen bé al Quebec: pot ser que els noms no siguin els millors, però el més important és saber què volen dir exactament.

Isidor Marí:

Una de les distincions importants que heu establert remet a la utilització institucional i individual de la llengua, i també al concepte de bilingüisme funcional. Quin n'ha estat el desenvolupament dins el procés de planificació lingüística dut a terme al Quebec?

El *bilingüisme individual* és aquell que permet a un individu aprendre i ser capaç de dominar dues o més llengües. Per mi, bilingüisme i multilingüisme són la mateixa cosa. I hi ha moltes raons per les quals un individu pot desitjar aprendre altres llengües.

Hem aplicat aquesta noció de bilingüisme individual a l'escola perquè considerem que és bo per a un sistema educatiu ensenyar dues o fins i tot més llengües, com a part integrant del bilingüisme individual. El govern del Quebec ha dut a terme una política d'ensenyament de l'anglès com a segona llengua (i també d'altres llengües) ben organitzada al si del sistema educatiu. Es tracta d'una política coherent dins el marc d'una teoria del desenvolupament individual, que no contradiu en absolut la insistència en el fet que el Quebec només té una llengua oficial.

En canvi, vam desestimar l'aplicació del *bilingüisme institucional*. És a dir, el bilingüisme segons el qual es declara l'oficialitat de dues llengües al mateix nivell d'estatus polític, com si fos possible que un país pogués funcionar realment amb dues llengües d'una manera absoluta i universal per a totes les funcions i per a tots els serveis. No crec que això pugui ser aplicable. El govern federal del Canadà, que aplica aquest tipus de política i ha declarat dues llengües oficials per al Canadà, s'ha vist obligat a no aplicar la llei de manera universal, és a dir sobre el conjunt del territori, sinó només en les regions on viuen grups de ciutadans canadencs que parlen l'altra llengua oficial.

Així, doncs, només calia que «inventéssim» el tipus de bilingüisme que volíem establir al Quebec, ja que no es podia eliminar la presència de l'anglès ni tampoc el seu ús en el funcionament de la societat. Hi havia un moviment d'opinió que reclamava l'unilingüisme francès, però això és totalment impossible en la nostra situació. A còpia d'observar els sistemes de funcionament, sobretot de les empreses privades, vam copsar que hi havia uns tipus de funcions, de comunicacions, que exigien l'ús de l'anglès per raons estrictament funcionals o econòmiques. Així va ser com vam «inventar» la noció de *bilingüisme funcional* a partir del principi que sempre és la funció dins l'organització social el que determina la competència lingüística requerida al titular de l'esmentada funció.

Aquest concepte de bilingüisme funcional ens va semblar interessant i, sobretot, operatiu, ja que era una mena de concepte que es podia aplicar molt bé, des d'un punt de vista lingüístic, dins les organitzacions. Això ens va portar, per exemple, a demanar a les empreses una descripció dels requisits lingüístics de les diferents funcions. És a dir, quina llengua necessita una persona per dur a terme la seva comanda. Així, si una funció era identificada com de llengua francesa, no es podia exigir al titular d'aquesta funció el coneixement d'una altra llengua. Si una funció requereix que el titular sigui capaç de llegir documents en anglès, llavors admetem que aquesta persona tingui un coneixement d'anglès suficient, com a mínim pel que fa a la comprensió lectora. En canvi, la persona que s'encarrega de les relacions comercials hauria de ser absolutament i integralment bilingüe en dues o fins i tot tres llengües, per exemple, si té contactes amb Amèrica del Sud. Aquestes nocions són, doncs, operatives: es conserva el bilingüisme individual per al desenvolupament de la persona, i es conserva el bilingüisme funcional perquè és operatiu i correspon a la realitat de la comunicació. Finalment, hem exclòs el *bilingüisme institucional* (que també podríem anomenar *bilingüisme sistemàtic*) perquè penso que es tracta d'un absurd.

J.-C. Corbeil: És una pregunta difícil de contestar. Quan tractem d'un tema com el de la política lingüística, hi ha un cert nombre de coneixements teòrics que el personal ha de tenir, ni que sigui per saber com funciona una societat des del punt de vista lingüístic, com funciona la llengua en una societat, com la norma lingüística es realitza al si d'una societat, com els individus, en les seves actituds personals, estableixen els seus contactes o els seus usos lingüístics, etc. Hi ha un tipus de formació, que cal tenir, que és gairebé de sociòleg, de sociolingüista. La tenim o bé perquè és el tipus de formació que hem rebut a la universitat, o bé perquè l'hem adquirit en el dia a dia perquè estem envoltats de persones que a l'últim ens fan entendre com funciona una societat.

Amb tot, l'element bàsic de la formació del personal és que siguin bons animadors i dinamitzadors dels canvis planificats. Les tasques d'aquestes persones són bàsicament les següents: a) explicar quins són els objectius als quals s'ha d'arribar; b) suscitar el consens de les persones sobre aquests objectius (el consens sempre és preferible a la coerció: un individu que entén bé el que es pretén d'ell i que ho accepta sempre és preferible a un individu a qui s'obliga a fer alguna cosa, ho vulgui o no); i c) conèixer els recursos de què disposen en els col·legues que els envolten, de tal manera que si ells no poden oferir el servei demanat, almenys puguin dirigir la sol·licitud cap a un col·lega especialitzat en el tema. Es tracta d'un treball d'equip. Cal saber com funciona la societat des del punt de vista lingüístic i globalment. Tenir un bon coneixement de la societat és un aspecte fonamental de la seva feina.

També cal tenir un bon sentit del màrqueting. La planificació lingüística és un programa que cal vendre a persones que, probablement, no n'han sentit mai a parlar o no hi tenen un interès especial. Es tracta d'interessar-los, de dir-los que és un tema important, explicar-los en què consisteix, els seus objectius, el benestar i els avantatges que els aportarà. Al cap i a la fi, es tracta d'una operació de màrqueting molt important. Finalment, cal tenir el sentit del treball d'equip, perquè la seva feina així ho requereix. Ningú no pot fer aquesta feina tot sol.

J.-C. Corbeil: D'un temps ençà insisteixo molt en el tema de l'opinió pública. Portem ja prop de trenta anys d'experiència en l'àmbit de la política lingüística. He pogut observar tota mena de moviments, de comportaments per part dels polítics, que, adés s'entusiasmaven amb la política lingüística, adés gairebé se n'avergonyien o, com a mínim, desitjaven frenar la posada en marxa o l'execució de la política lingüística. He vist els tribunals anul·lar alguns articles de les lleis lingüístiques. Això em va portar a plantejar la pregunta següent: com es pot aconseguir la persistència en el temps d'una política lingüística? Perquè l'execució d'una política lingüística és llarga i, a la vegada, la seva persistència ha de ser alimentada cada dia gairebé al llarg de tota la vida d'una societat. Mai no es pot dir que s'ha acabat, que es pot descansar. És un procés que dura sempre perquè la societat sempre està en moviment, sobretot en el món actual. Fins i tot l'estructura de la població canvia.

Així, doncs, vaig arribar a la conclusió que el motor del canvi era l'opinió pública. I des del meu punt de vista, l'opinió pública són els desigs profunds que sent cada individu i l'ideal de vida que persegueix per a ell i els seus fills. La suma d'aquestes opinions individuals, més o menys organitzades en moviments, en intercanvis, en síntesis, acaba donant una mena de projecte col·lectiu al si de la societat, o almenys una certa definició de la societat sobre la qual els ciutadans s'han posat d'acord. Penso que aquesta opinió, que pot ser extremament difusa,

Isidor Marí:

Dins el marc d'una política de planificació lingüística com la que esteu aplicant al Quebec, on els comportaments i les actituds lingüístiques de les organitzacions són al centre de la qüestió, quines són les característiques dels professionals dels serveis lingüístics dins els processos de canvi que s'hi produeixen? Són lingüistes o més aviat dinamitzadors?

Isidor Marí:

Al llarg de les vostres intervencions dels darrers dies, heu subratllat diverses vegades la importància dels moviments socials en els processos de recuperació de les llengües. Atès que a Catalunya hi ha molt d'interès en el marc jurídic i legal del Quebec, ens sorprèn que fins i tot els quebequesos, que tenen un marc legal molt estricte en matèria lingüística, donin una importància tan gran a aquests moviments.

ha d'organitzar-se per poder-se expressar. I l'opinió pública ha de poder expressar-se de diferents maneres. Té molta influència sobre els polítics. Al cap i a la fi, estic convençut que els polítics no fan més del que és necessari. Mai cap polític no s'enfrontarà a un tema tan delicat perquè sap perfectament que pot tenir problemes. Els polítics comencen a actuar quan es veuen obligats a fer-ho en funció d'un determinat problema social. I això és particularment cert en temes lingüístics: cap polític no s'hi enfrontaria si no s'hi veiés empès per una opinió pública que exigeix una solució als problemes que percep. D'aquesta manera, l'opinió pública és el millor garant de la política lingüística, de la mateixa manera que també ho és de la definició d'aquesta política lingüística.

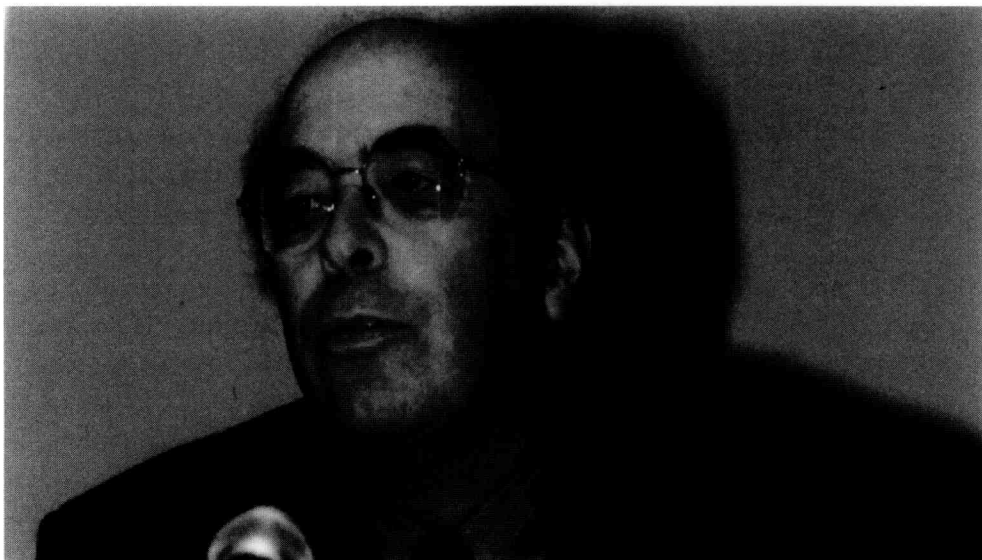
Quan un partit polític perd unes eleccions pels temes lingüístics, se'n recorda, i a les eleccions següents es mostra més prudent. El partit que aconsegueix el poder sap que es tracta d'un tema que haurà de resoldre si no vol ser el derrotat en la propera contesa electoral. Hi ha tres mitjans d'acció per a l'opinió pública: els moviments organitzats, la participació als partits polítics i les eleccions. És per això que penso que l'opinió pública ha d'organitzar-se. Una autèntica democràcia funciona amb una opinió pública il·lustrada, organitzada. A banda de les organitzacions estrictament polítiques (és a dir els partits polítics), és millor que hi hagi gent molt més neutral que ajudin a reflexionar sobre l'organització de la societat.

Isidor Marí:

Quina és la situació actual del francès dins el marc del tractat de lliure comerç entre els Estats Units, Canadà i Mèxic? Això ens interessa en la mesura que les unificacions dels mercats a Europa i a Amèrica del Nord són processos bastant similars. El francès continua estant present en el mercat nord-americà?

J.-C. Corbeil: És clar que sí! Les empreses americanes són molt presents en l'economia del Quebec perquè estem molt integrats en l'economia d'Amèrica del Nord. Al principi, vam sondejar l'opinió dels dirigents de les empreses americanes a fi i efecte de saber què farien davant la posada en marxa d'una política lingüística que exigís l'ús del francès com a llengua de treball. Vaig descobrir dues coses. La primera, que les empreses americanes no pertanyien a individus, sinó que eren societats anònimes, gestionades per un òrgan de direcció. És allò que Galbraith anomena la *tecnoestructura*. A poc a poc, em vaig anar convencent que, probablement, una empresa americana admetria sense problemes que els seus directius al Quebec fossin de llengua francesa, sempre que això no afectés els beneficis de l'empresa. Així, vaig anar a veure Galbraith a Boston i li vaig demanar què en pensava. Em va contestar que estava segur que funcionaria perquè l'única cosa que els interessa és fer diners. Fan negocis en castellà o en portuguès a Amèrica del Sud: per tant no tindran cap problema per fer negocis en francès al Quebec.

Així les coses, vam organitzar una reunió amb directius d'empreses anglòfones i els vam proposar el tracte següent: l'organització de la política lingüística només afectaria el funcionament intern de l'empresa al Quebec i permetria l'ús de l'anglès en totes les funcions que exigeixen una comunicació externa amb els Estats Units (tant per motius comercials com amb la seu social). A canvi, aquestes empreses no serien socialitzades, per dir-ho d'alguna manera, mitjançant una intromissió del govern en la seva gestió. Els americans hi van estar totalment d'acord. Estaven disposats a treballar en francès sempre que això no afectés els beneficis. Només calia canviar els directius de les empreses establertes al Quebec. En canvi, van ser les empreses anglòfones del Canadà les que van plantejar més problemes. Es comportaven com si el Quebec fos casa seva i deien que havien creat l'economia del Quebec. Per consegüent, no admetien l'ús del francès a les seves empreses. Atès que, d'una banda, eren molt minoritàries i que, d'una altra, les empreses americanes havien acceptat el tracte, vam considerar



Jean-Claude Corbeil, en un moment de la conferència que va pronunciar a la II Trobada de Serveis Lingüístics. (Foto Lluís Pecoustán)

que ja s'arreglarien entre anglòfons i que, segurament, allò funcionaria.

Quan es va plantejar el tema del tractat de lliure comerç, aquesta vegada van ser els quebequesos els que s'hi van mostrar més favorables perquè hi veien la confirmació de la seva penetració en el mercat americà. Sempre hi hem estat molt presents, ja que el mercat anglòfon del Canadà estava bloquejat. En canvi, va ser la província d'Ontario la que es va oposar més al tractat. Per primera vegada, els americans es van adonar que els seus únics aliats al Canadà eren els quebequesos, i que els seus enemics més perillosos eren els anglòfons d'Ontario. Des que existeix el tractat de lliure comerç, no hem rebut cap pressió des del punt de vista lingüístic. Res no ha canviat. Al principi, hi havia uns pocs moviments d'opinió americans com a conseqüència de veure, per exemple, que els arribava a casa un litre de llet etiquetat en anglès i en francès. Però no van passar de meres anècdotes que no van tenir cap mena de conseqüència. Suposo que amb la integració de Mèxic, els americans començaran a veure la possibilitat de trobar-se amb productes etiquetats en tres llengües. D'alguna manera ens vam inspirar en la pràctica de nombroses empreses europees que utilitzaven moltes llengües en l'etiquetatge dels seus productes, en els manuals d'instruccions, en les garanties. Els americans van entendre de seguida que el fet d'haver d'utilitzar el francès en els seus productes els obria al mateix temps un mercat més gran, ja que podien així comercialitzar el mateix producte a França. Així, quans els vam dir que des del punt de vista tècnic això no comportava cap problema ja que el manual d'instruccions d'un cotxe era igual a París que a Montreal, es van posar molt contents. Arran d'això, les empreses de traducció de Montreal estan guanyant molts diners gràcies als americans. Fins ara, doncs, no tenim problemes en aquest aspecte.

J.-C. Corbeil: En primer lloc, vull dir que lamento molt no conèixer prou el personal que treballa dia a dia a Catalunya en l'execució del Pla general de normalització lingüística. Només he pogut fer una curta visita a Tarragona per trobar-me amb la gent que hi treballa. Així, m'és impossible conèixer els seus estats d'ànim i parlar d'ells amb coneixement de causa. Això no obstant, he cregut detectar entre el personal de Tarragona la convicció que el procés serà molt ràpid. Però això és impossible. L'execució i l'aplicació d'una política lingüística

Isidor Marí:

Finalment, voldríeu subratllar per als lectors de LLENGUA i Ús alguns aspectes de la vostra visita a Barcelona?

s'estén de ben segur al llarg de 25 o 30 anys, com a mínim. Diria que cal esperar gairebé dues o tres generacions per tal que aquest canvi, que al principi és una mica artificial, esdevingui natural. I això és llarg, molt llarg. Aquest procés només es fa amb el pas de les generacions. Pel que fa al Quebec, la primera llei lingüística és de 1969 i, 25 anys més tard, el procés encara no ha acabat.

Cal que el personal tingui paciència. Molta paciència. Cal tenir molt sentit de la continuïtat i esmerçar molta passió en la feina diària. I això no és fàcil, perquè cada dia hem de fer front a moltes situacions que ens desanimen i això ens pot portar a voler abandonar-ho tot, sobretot si es veu que els polítics o l'opinió pública retrocedeixen, o si els adversaris es fan més forts i ens compliquen la vida. Llavors és quan es té la sensació de treballar debades. Però la nostra feina és així. L'optimisme és, doncs, fonamental perquè es tracta d'aguantar i de lluitar dia a dia durant molt de temps. És per això que el sentit del treball en equip que abans esmentava és determinant. Aquesta és l'única manera de confirmar diàriament la nostra obstinació.

Finalment, també he estat pensant al llarg d'aquesta setmana que potser és Espanya qui ara ha de parlar. Un dels problemes de Catalunya és que la resta d'Espanya continua pensant o volent que el país continuï com abans, unitari des del punt de vista lingüístic, i que els estatuts d'autonomia no canviïn gens la situació, que només siguin una cosa superficial que no canviï la vida d'Espanya ni dels espanyols que viuen a Catalunya. Crec que la mentalitat dels espanyols hauria de canviar. Espanya mateixa ha de canviar, no perquè Catalunya existeix —ja que aquest només és un dels elements que ha d'obligar Espanya a canviar— sinó de cara a la integració europea. És possible que d'aquí a un temps els catalans es vegin obligats a fer com els quebequesos: convertir-se en agents de canvi per al conjunt d'Espanya. En el fons, som nosaltres, els minoritaris, els qui els hem obligat a deixar de banda les seves il·lusions, la seva torpor intel·lectual, i a reflexionar sobre un nou concepte de país, a admetre'l i posar-lo en marxa. Si al llarg de gairebé 200 anys els quebequesos no haguéssim obligat la resta del Canadà a moure's, hauríem desaparegut fa temps.

Nota

1. Des de 1992 convertit en Centre international de recherche en aménagement linguistique (CIRAL).

